

TOTEM

Tidsskrift ved Afdeling for Religionsvidenskab,
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet
Nummer 51, forår 2023

Seminar B: Religion og Infrastruktur

Af stud. mag.
Mathilde Sofie Laursen

Indhold

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	2
Teori.....	2
Infrastruktur som begreb.....	2
Magt og infrastruktur.....	4
Spatialitet.....	5
Metode.....	7
Analyse.....	9
Case 1: Brabrand Ulu – En ny moské i byen.....	9
Case 2: Sankt Klements Kirke – Et helligsted til leje.....	10
Case 3: Aarhus domkirke – Et pejlemærke i byen.....	13
Diskussion.....	15
Hvordan kan man forstå infrastruktur?.....	15
Hvilke perspektiver kan infrastruktur bidrage med til en forståelse og kortlægning af religion?.....	18
Konklusion.....	19
Litteraturliste.....	21

Indledning

Hvis man læser ordet infrastruktur, vil man måske tænke på veje, rørledning eller elinstallationer. Men infrastruktur kan også være noget socialt, nogle tanker/ideer, der bliver udvekslet mellem mennesker. Det er derfor også noget, der kan findes indenfor den religiøse sfære, både fysisk og mere abstrakt. I denne opgave vil jeg tage udgangspunkt i tre religiøse retninger i Aarhus og undersøge, hvorvidt infrastruktur spiller en rolle og på hvilken måde, samt hvordan man kan forstå infrastruktur i en religiøs forstand. Da det er min umiddelbare holdning, at infrastruktur er et overset område indenfor religionsforskningen, måske særligt i forbindelse med kortlægning af religion, vil jeg også diskutere, hvilke perspektiver infrastruktur kan bidrage med og forholde mig kritisk til, hvorfor Center for SamtidsReligion ikke har undersøgt dette område i arbejdet omkring kortlægningen af religiøsitet og spiritualitet i Aarhus. Jeg har selv været en del af dette projekt i forbindelse med den seneste undersøgelse i 2022, hvilket er baggrunden for min interesse i at undersøge nogle af de samme menigheder, men fra et infrastrukturelt perspektiv. Jeg vil fremover i opgaven tage udgangspunkt i følgende problemformulering:

Hvordan kan man forstå infrastruktur i en religiøs forstand og hvilke perspektiver kan infrastruktur bidrage med til en forståelse og kortlægning af religion?

Teori

Infrastruktur som begreb

Begrebet 'infrastruktur' kan forstås på mange forskellige måder og er et begreb, der kan bruges indenfor forskellige fag. I deres artikel om religiøs infrastruktur som begreb, skriver Hoelzchen og Kirby, at en måde man kan forstå infrastruktur på, er som en "(...) relational 'ecology' made up of the very things – people, objects, technologies, ideas, regulations, and capacities – that it gathers and circulates across space" (Hoelzchen & Kirby 2020, 2). Her har man altså fokus på de forhold og relationer, der er mellem de forskellige aktører og hvordan det spreder sig fra sted til sted. Denne definition af infrastruktur inkluderer ligeledes både teknologi og materielle objekter, men også mennesker og mere abstrakte ideer mm. Denne definition understøttes yderligere af Brian Larkins definition af infrastruktur, hvor han beskriver det som værende

”(...) built networks that facilitate the flow of goods, people, or ideas and allow for their exchange over space. As physical forms they shape the nature of a network, the speed and direction of its movement, its temporalities, and its vulnerability to breakdown. They comprise the architecture for circulation, literally providing the undergirding of modern societies, and they generate the ambient environment of everyday life” (Larkin 2013, 328).

Begge disse definitioner fremhæver en forbindelse mellem materielle og immaterielle objekter/tanker og steder. Larkin tilføjer et nyt perspektiv og inkluderer forbindelsen mellem infrastruktur og det moderne samfund, samt hverdagslivet. Infrastruktur er, ifølge Larkin, med til at danne grundlaget for det moderne samfund og for at skabe rammerne omkring vores hverdag.

Koblingen mellem (religiøs) infrastruktur og det moderne og hverdagslivet er ikke enestående for Larkin. I en artikel fra 2008 retter Hancock og Srinivas en kritik mod en stor del af den nyere ”urbane teori”, da der heri er en udbredt (mis)forståelse af, at religion ikke hører hjemme i den moderne by (Hancock & Srinivas 2008, 620). Til dette skriver de om religion og religiøse steder, at ”far from withering away, religious spaces and practices have acquired heightened visibility in these settings” (ibid.). Den undersøgelse, de baserer deres forskning på, handler om at undersøge, hvordan folk udlever deres religiøse praksis i byen, ” (...) that may run parallel to, interrogate or challenge the modernist and liberal narratives of the state, planners or capital” (ibid., 624). De argumenterer for, at dette kan ses i fire sfærer, nemlig ” (...) its built environment, its forms and spaces of mobility, its (mass)mediascapes and its sensorial properties” (ibid.). Særligt den sidste, med dens fokus på det sensoriske, bliver også beskrevet af Larkin under begrebet *aisthesis*, som er en ’kropslig reaktion’ på verden og det man oplever (Larkin 2013, 336). Han nævner blandt andet hørelse, som et eksempel på *aisthesis* og Hancock og Srinivas beskriver ligeledes en undersøgelse fra Ghana, hvor det netop er lyd, der bliver omdrejningspunktet for det religiøse rum i byen. Undersøgelsen konkluderer, hvordan lyd ” (...) create, occupy and compete for urban space, showing how conflicts between proponents of Pentecostalism and Ga religion over control of public space emerge out of their shared valuation of aurality and shared

notion that sound is a manifestation of the invisible and affective powers that inhabit the city” (Hancock & Srinivas 2008, 626).

Magt og infrastruktur

Flere undersøgelser peger på, at der er en stærk forbindelse mellem magtforhold og infrastruktur. Inspireret af Michel Foucault og 'den rumlige vending', forklarer Marianne Qvortrup Fibiger, at rum er ” (...) udtryk for og gennemstruktureret af magt. Det gælder alle former for rum, hvad enten det drejer sig om fængsler, sygehuse eller skoler” (Fibiger 2021, 175). Hun skriver videre, at rum også 'regulerer' og 'definerer' både adfærd og magt (ibid.). Som et eksempel på dette forhold mellem magt og infrastruktur, argumenterer hun for, at religiøse bygninger er 'politiske magtsymboler', hvilket kommer til udtryk i forhold til, hvilke religiøse bygninger, der både bliver opført, men også ødelagt, ”derfor er templet og de, som er ejere af templet, også en verdslig markør for, hvem der har magten over et område eller et land – ligesom destructionen af det markerer det modsatte” (ibid., 185).

Denne argumentation findes ligeledes hos Setha Low, blandt andet når hun skriver, at ” (...) the social construction of space and resulting spatial formations and relationships yield insight into unacknowledged biases, prejudices and inequalities in a particularly forceful way” (Low 2017, 69). Dog, er det ikke kun de fysiske steder, der er udtryk for magtstrukturer, det gælder også dem, der skaber stederne og rummene – altså, infrastrukturen (ibid.). Low forklarer videre, at disse 'omstridte' og konfliktfyldte steder er gode at tage udgangspunkt i, hvis man vil undersøge 'den sociale konstruktion af steder'. Det gør hun blandt andet, når hun skriver, at ”these conflicts frequently center on the control of the construction of local meanings, but they also reveal broader social struggles over deeply held beliefs and practices as well as political and economic realities that shape everyday life” (ibid., 75). Der er altså både en mere religiøs og/eller kulturel side til spørgsmålet om magt og infrastruktur, i form af tro, praksis, betydning mm., samtidig med, at der er en mere sekulær side, i form af politiske og økonomiske aspekter. Med andre ord, så kan infrastruktur også bruges til at analysere den statslige praksis (Larkin 2013, 331).

Spatialitet

Med udgangspunkt i religiøs infrastruktur, er det nærliggende at undersøge begrebet om spatialitet. Fibiger forklarer i sin artikel om netop dette, at der findes to forskellige typer rum, nemlig ” (...) a) et helligt rum, som også kan være et helligt sted, som i større eller mindre omfang er punktuelt, b) et helligt rum, der er udstrakt, og hvor et geografisk sted bliver transformeret til et særligt religiøst rum, mens begivenheden finder sted” (Fibiger 2021, 172). Forskellen heri ligger således i forhold til, om det er et mindre, mere konkret sted eller om det er et større og måske mindre konkret sted. Til sammen udgør disse to distinktioner begrebet spatialitet. Nogle forskere mener, at forskellen mellem rum og sted skal findes i dens betydning eller mangel herpå. Et sted har en betydning, fordi der er historie tilknyttet, hvorimod rum ingen betydning har i sig selv (ibid., 173). Det er dog ikke alle, der er enige i denne betragtning og Fibiger henviser i den forbindelse til en forsker, der har opstillet tre kriterier for det ’konkrete rum’. Hun skriver, at ”det gælder for det første stedets særlige placering (*location*), for det andet dets fysiske udformning, altså hvordan det ser ud (*locale*), og for det tredje fornemmelsen eller følelsen for stedet (*sense of place*)” (ibid.). En lignende beskrivelse og definition findes også hos Low. Her er det dog i relation til begrebet *Place Attachment* og i en bredere forstand, så begrebet knytter sig til stedet (kontra rummet), selvom det ikke er tydeligt, om det kun er gældende for stedet og ikke rummet, da Low ikke eksplicit beskriver denne distinktion. Om *Place Attachment* forklarer hun, at det er ” (...) the emotional and affective relationship of people to a space or piece of land and the associated symbolic meanings and modes of attachment” (Low 2017, 78).

En lignende forklaring findes, når hun beskriver Miles Richardsons teori om den sociale konstruktion af steder. Richardson fremhæver forholdet mellem det symbolske og det materielle i den proces, hvor ens ’ sociale virkelighed’ bliver til. Forklaringer her er, at ” (...) the construction of social reality occurs through the symbolic processes by which human experience and feelings become anchored to elements of the material environment” (ibid., 72). Denne forklaring lægger vægt på de ”tomme” materielle objekter, der ingen betydning har i sig selv, overfor mennesker, der har oplevelser og følelser med i bagagen, som de tillægger de materielle objekter. Den dobbelthed kan måske ses i forlængelse af distinktionen mellem stedet, med dens historiske betydning, og rummet, der ingen betydning har i sig selv. Dette perspektiv lægger op til en verdensforståelse, der tager sit udgangspunkt i det enkelte individ og man kan derfor

ligeledes sige, at ” (...) place is a unique reality for each person” (ibid., 72-73). I artiklen om spatialitet, forklarer Fibiger også, at et sted først bliver ’særligt’, ” (...) hvis den sættes i relation til noget andet, kort sagt indgår i et særligt betydningssystem, som ofte er historisk, kulturelt eller socialt bestemt” (Fibiger 2021, 170). Betydningssystemerne, som de forskellige steder indgår i, og generelt stedernes associationer, ændres over tid og i overensstemmelse med ovenstående forklaringer, så vil det også være afhængigt af hvem, man taler med (ibid., 170-171). Det er dog ikke kun stedernes betydninger, der kan ændres over tid. Således beskriver Fibiger, hvordan bygningerne og deres funktion også kan ændre sig (ibid., 176).

I forlængelse heraf, er det også interessant at belyse, hvilke måder man kan forstå, både hvad en helligdom *er*, men også hvad en helligdom kan *gøre* ved og for mennesker. Fibiger argumenterer for, at en helligdom er den bygning, hvori ”det hellige” befinder sig i og det sted, hvor ”det hellige” tilbedes (ibid., 180). Denne bygning er ofte, hvis ikke altid, forbundet med forskellige slags regler, ritualer og myter, der knytter sig til stedet og disse har ofte en adfærdsregulerende karakter (ibid., 181-182). Derudover, så fremhæver hun også, at der i de fleste tilfælde er en forbindelse mellem det sted, den hellige bygning opføres og den helligdom, den repræsenterer (ibid., 183). Et andet perspektiv, der relaterer sig til emnet om forbindelser og betydning, finder vi hos Hoelzchen og Kirby. Deres forskning undersøger blandt andet forbindelsen mellem helligsteder og de mennesker, der bruger disse steder. Deres analyse af moskeer i et bestemt område i byen Durban i Sydafrika viser, at den muslimske minoritetsbefolkning i byen, oplever dette område som værende særligt anderledes end resten af byen (Hoelzchen & Kirby 2020, 6). De finder, at ” (...) because migrants do not need to negotiate their presence as they do elsewhere in the city, Muslim migrants experience a sense of belonging and ’hope’ (...) – they literally present ’a way to stay alongside [’locals’]” (ibid.). Dette særlige område, med dets helligsteder i form af moskeer, skaber altså et område, hvor den muslimske minoritet føler sig mere velkommen og hvor de kan mødes om noget fælles. Andetsteds i deres artikel skriver de, at der er en gensidig forbindelse og påvirkning mellem moskeer (helligsteder) og menneskerne, ”while people actively shape mosques, mosques, in turn, shape people” (ibid., 4). Med andre ord, nok er det mennesker, der bygger og skaber helligstederne, men helligstederne kan også være med til at påvirke og skabe de forhold og den måde mennesker udlever deres tro på og hvilke følelser, der vækkes i forbindelse med helligstedet.

Metode

Denne opgave er bygget op omkring to former for empiri. I forhold til case 1 og case 3 om henholdsvis moskeen Brabrand Ulu og Aarhus domkirke, skal empirien for det meste findes i arkivarbejde, hvorimod empirien i forhold til case 2 beror på et interview med et medlem af casens menighed, Sankt Klements menighed. Med arkivarbejde, skal det forstås som en generel betegnelse for sekundær data, altså forskning udarbejdet af andre end mig, samt avisartikler og hjemmesider.

I forhold til avisartiklerne til case 1, er de alle fundet via infomedia med søgeordene 'Brabrand' og 'Moske'. For at gøre søgningen mere overskuelig, ændrede jeg søgekriterierne til, at den skulle vise alle artikler med førnævnte søgeord i perioden 1 januar 2015 til 1 december 2022. Denne begrænsning på tidsperioden kunne have set anderledes ud, men valget endte på at starte ved året 2015, da moskeen stod færdigbygget i 2016 (med undtagelse af dens minaret). Således ville artikler, der var skrevet om moskeen op til færdiggørelsen være inkluderet, da man kunne formode, at der ville være et øget fokus på projektet jo tættere på åbningen, man kom. I denne tidsperiode er der skrevet 774 artikler, der indeholder de to søgeord. På grund af mangel på tid og opgavens omfang, ville det ikke være realistisk at gå alle 774 artikler igennem. Her skal det dog også bemærkes, at disse artikler ikke alle omhandler den specifikke moske, som er udgangspunktet for casen. Jeg har derfor udvalgt 11 artikler, som vil fungere som empirisk grundlag til case 1. Disse artikler er skrevet i perioden januar 2015 til november 2018. Efter jeg havde lavet søgningen med de to førnævnte søgeord, lavede jeg den samme søgning, med de samme kriterier, hvor jeg dog tilføjede 'Ulu' som søgeord. Dette gjorde jeg, da jeg ville se, hvor mange artikler, der i den periode direkte refererede til casens moske. Her kom der 25 artikler frem. Flere af artiklerne var dog samme artikel, men udgivet i forskellige aviser, så jeg vurderer, at mine 11 artikler burde udgøre et fint grundlag og en repræsentation for mediedækningen af moskeen.

I forhold til case 2 og Sankt Klements kirke, så udgør min empiri et interview med et medlem af menigheden. Interviewet tog form som et semi-struktureret interview. Min interviewguide var inspireret af nogle af de spørgsmål, som Marianne Fibiger oplyste i sin artikel om spatialitet (Fibiger 2021, 179). Selve udformningen af interviewguiden var tilrettelagt og målrettet den specifikke menighed, da jeg havde kendskab til menigheden før denne opgave, som jeg stiftede bekendtskab med i forbindelse med tidligere projekter. Emnet infrastruktur var dog aldrig et fokuspunkt dengang, men med

den viden, jeg har tilegnet mig ved dette kursus, kunne jeg se, at infrastruktur var yderst præsent og relevant i forhold til netop denne menighed. I en klassisk, sociologisk undersøgelse, ville det selvfølgelig ikke være fyldestgørende at tale med kun én repræsentant for en menighed. Fordi min opgave er baseret på enkeltstående casestudier, vil jeg alligevel mene, at der er en vis værdi i empirien, selvom den "kun" indeholder ét interview. Når jeg har en mindre, specifik case, får jeg mulighed for at gå mere i dybden i forhold til et større sample. Det større sample ville jo dog givetvis have en større værdi, hvis man anskuer det i relation til generaliserbarhed osv. (Flyvbjerg 2006, 241).

Den sidste case, hvor jeg undersøger Aarhus domkirke, tager udgangspunkt i empiri, der er indsamlet af andre, anden forskning, der belyser domkirkens position i byen, samt domkirkens egen hjemmeside (aarhusdomkirke.dk) og VisitAarhus' hjemmeside (visitaarhus.dk). Formålet med at undersøge disse hjemmesider er at undersøge, hvordan domkirken fremstiller sig selv (via deres hjemmeside) og hvordan kirken bliver fremstillet af andre – her i en officiel turistguide til og om byen (VisitAarhus). Det havde været oplagt at udføre enten en spørgeskemaundersøgelse eller et studie baseret på interviews med aarhusianere, hvor man kunne få indblik i, hvordan folk fra byen oplever kirken. På grund af tidsmangel var dette dog ikke realistisk. For at kompensere for denne manglende synsvinkel, er der derfor inkluderet et studie omkring domkirken i Roskilde og et andet studie af Aarhus domkirke, hvor der netop bliver undersøgt, hvilken betydning de to domkirker har i de to byer. Undersøgelse om Roskilde domkirke er udarbejdet til projektet "Religion – Levende Kulturarv", som er et projekt lavet i samarbejde med Aarhus universitet, Center for samtidsreligion og forskellige museer i Danmark – i dette tilfælde, er undersøgelsen fra Roskilde lavet i samarbejde med Roskilde museum. Der er selvfølgelig en vis usikkerhed tilknyttet, når man overfører et studie og dens analyse fra et projekt til et andet. Når jeg alligevel vælger at gøre det, så er det på baggrund af antagelsen, at resultaterne fra Roskilde burde være i det mindste nogenlunde tilsvarende i Aarhus. Det mener jeg blandt andet på grund af begge byers "status" som domkirkebyer og den geografiske og kulturelle nærhed. Derudover, inkluderer jeg en undersøgelse af Lars Buch Viftrup og Dan Grabowski, hvor de undersøger domkirkens position og betydning i Aarhus. Hvis der er en sammenhæng mellem resultaterne fra de to undersøgelser, så mener jeg, at studiet fra Roskilde kan fungere som et troværdigt sammenligningsgrundlag.

Analyse

Case 1: Brabrand Ulu – En ny moské i byen

Brabrand Ulu moskéen i det vestlige Aarhus er den første ”rigtige” moske i byen. Moskéen, som også hører under Tyrkisk Kulturforening, var færdigbygget i 2016 (Nielsen & Kühle 2017, 118). Før Brabrand Ulu moskéen stod færdig, kunne man finde menigheden i et villahus i Åbyhøj. Flere forskere peger på, at der er opstået en tendens, hvor muslimske menigheder søger at komme ud af villahuse og nedlagte industribygninger og over i bygninger, der tydeligt viser, at ”her er der en moské” (ibid., 80). Dette fokus på at være et tydeligt billede ude i samfundet, er også noget flere repræsentanter indenfor det muslimske fællesskab udtaler til diverse medier. For eksempel udtalte Vahip Pelit, en talsmand fra Brabrand Ulu, at det ikke er rigtigt, at en moské skal ligge i et industrikvarter og at ”jeg ville have ønsket en rigtig moske i midtbyen, som kunne vise mangfoldighed, og at der er andre kulturer end kristendommen – en multikulturel by (...)” (Yding og Vestergaard 2016). Omkring samme tidspunkt, som ovenstående artikel blev bragt, udkom der også en anden artikel med udtalelser fra Bedir Toy, som var formand for Tyrkisk Kulturforening, som moskeen er tilknyttet. Om ham, skrives der i artiklen, at ”hans store ønske var, at moskéen blev placeret ved siden af City Vest og Gellerup Kirke. ’Så ville der ligge to Guds huse ved siden af hinanden’ (...)” (Heilskov 2016).

Undersøgelsen af empirien viser ganske tydeligt, at den offentlige debat er meget præget af nogle specifikke problematikker eller bekymringer i forhold til den fysiske tilstedeværelse af en moske. Ud af de 11 artikler, som indgår som del af empirien til denne case, så nævner og henviser fire af artiklerne direkte eller indirekte til moskeens minaret allerede i overskriften, hvor i alt otte af artiklerne enten helt handler om minareten (eller minareter generelt) eller hvor det indgår som et element af artiklens brødtekst. Kun tre artikler nævner på intet tidspunkt ordet minaret. En undersøgelse af bygningen af moskeen viser, at der i det store og hele var en accept af moskeens opførelse og placering, men samtidig en vis bekymring relateret til dens minaret, ”blandt beboere i området, erhvervsdrivende og byrådspolitikere var der dog kritik af og modstand over for muligheden for at etablere to kupler og en minaret og, i forlængelse heraf, modstand over for muligheden for at kalde til bøn fra moskeen” (Nielsen & Kühle 2017, 82). Daværende ældrerådmand i Aarhus kommune, Jette Skive (DF), udtalte sig til Århus Stiftstidende vedrørende muligheden for at opføre og kalde til bøn fra

minareten. Til spørgsmålet om, hvorvidt det er problematisk at kalde til bøn fra en minaret, svarede hun ”Ja, det ved gud, det er. Vi bor i et kristent land med religionsfrihed, men ikke religionslighed. Og det er i orden at ringe med kirkeklokker, men ikke at kalde til bøn fra en minaret” (Willumsen 2015).

I forlængelse af det her fokus på lyd, ser vi, at der er en tæt forbindelse mellem de religiøse grupper og deres muligheder for at udfylde et (synligt) rum i lokalsamfundet og det lokalpolitiske apparat. Både medierne, politikerne og de religiøse grupper er bevidste om det potentielt anspændte forhold mellem minareter og den symbolik, de kan fremstille. Det kommer til udtryk i ovenstående citat fra Jette Skive, det kommer til udtryk i det store fokus medierne har på minaretens opførelse og det kommer også til udtryk fra repræsentanterne for moskeens side. Det gør det for eksempel, når Bedir Toy udtaler sig om, hvorfor de ikke vil kalde til bøn fra minareten, og siger, at ”vi har en aftale med byrådet. Vi sagde nej dengang, da byggeriet skulle godkendes, og i islam er en aftale en aftale. Jeg ser det heller ikke som nødvendigt. Vi ligger midt i et erhvervsområde” (Heilskov 2016). I deres undersøgelse af den lokalpolitiske regulering af religiøs lyd, forklarer Jacobsen et. al., at ”lyde påtvinger det offentlige rum sin betydning på måder, der potentielt krænker menneskers private sfære. Religiøse lyde er altså konkrete symboler, der har en fysisk tilstedeværelse i et lokalsamfund” (Jacobsen et. al. 2019, 62). Fordi minareter og deres symbolik kan opfattes kontroversielle, opstår der et slags kompromis, hvor minareten er til stede visuelt som en ’arkitektonisk udtryksform’, men ikke auditivt (ibid., 69). Der er dog stadig en stor bevidsthed om den potentielle kilde til religiøs lyd i forbindelse med minareter – særligt fra mediernes perspektiv og fra politisk side, som nævnt tidligere. Dengang lokalplanen for moskeen i Brabrand skulle godkendes, stemte to medlemmer fra DF imod, ” (...) fordi minareten med daværende DF’er Lars Skovs ord var ’et sejr- og erobringssymbol’” (Willumsen 2015). Jacobsen et. al. forklarer ligeledes, at ”censurering af religiøse lyde i det offentlige rum er en form for politisk magt, ligesom det er politisk magtfuldt at kunne lave religiøs lyd, uden at disse kommer til diskussion” (Jacobsen et. al. 2019, 62).

Case 2: Sankt Klements Kirke – Et helligsted til leje

Den hellige bispemartyr Klement af Roms kirke i Aarhus, fremover omtalt blot som Skt. Klements kirke eller menighed, er en russisk ortodoks menighed i Aarhus. Menigheden blev grundlagt i 2016 og er en mindre menighed bestående af både etniske russere og

danske konvertitter. I løbet af menighedens korte historie, har de flyttet lokaler flere gange og de er i skrivende stund i færd med endnu en flytningsproces. Derfor er kirken en interessant case, da de kan give et billede på, hvordan en menighed forholder sig til infrastruktur, når infrastrukturen er flygtig og når de fysiske rammer både begrænser udførelsen af ens religiøsitet og kræver, at man går på kompromis med den hellige tradition.

Ved menighedens oprettelse, fik de lov til at leje gamle Åby kirkes lokaler. Min informant berettede om flere forskellige problematikker relateret til dette. Han nævnte blandt andet, at fordi de var i et kirkelokale, så fandtes der jo allerede et alter, men at dette var problematisk for dem som ortodokse, da deres kirkeret eller kanoner fortæller, at det er ” (...) strengt forbudt at have samme alter, at fejre gudstjeneste, på samme alter som protestanter eller som ”kættere”, som vi jo vil sige” (bilag 1). For overhovedet at kunne gennemføre en gudstjeneste ved dette alter, så måtte menigheden først modtage en velsignelse fra deres biskop til at bruge alteret. Også i forbindelse med alteret, nævner han, at alterrummet ifølge ortodoks tradition skal være adskilt fra resten af kirkerummet. Da dette ikke kunne lade sig gøre i gamle Åby kirke, konkluderede de, at det bedste alternativ måtte være at sætte to stolper op foran alteret, som fungerede som en symbolsk markering af en adskillelse mellem alter og kirkerum. Hertil opstod ligeledes spørgsmålet om håndteringen af deres ikoner. Disse skulle nemlig taget op og pakkes ned til hver gudstjeneste. Der er en vis betænkelighed ved at røre ikonerne, men fordi kirken også skulle bruges til andet formål, måtte de fjerne dem efter hver gudstjeneste. Han nævner senere, i forbindelse med, at han taler om deres nye præst fra København og den forestående flytning, at der også er nogle logistiske problematikker i forhold til de liturgiske genstande og præsten. Der er nogle særlige ting, som kun præsten må røre ved og derfor fragter præsten tingene med sig mellem København og Aarhus.

De fysiske rammer påvirker ligeledes den måde, de kan afholde deres gudstjenester på. Informanten nævner, at nogle vigtige traditioner og normer indenfor den ortodokse kristendom er, at man ikke må gå direkte foran alteret og når man fejrer vågenat, så står man i kirkens yderste rum (forgården) med dørene indt til selve kirkerummet (det hellige) og ind til alterrummet (det allerhelligste) åbne. De traditionelle ortodokse kirker er bygget ”tredeelt”, med de tre førnævnte rum i direkte forlængelse af hinanden. Dette gør, at når dørene står åben fra forgården, det hellige og det allerhelligste, så kan man stå i forgården og se ind i det allerhelligste. Den bygning,

som menigheden lejer, er oprindeligt bygget som en bolig. Derfor ligger det rum, som de kalder forgården ud til siden for kirkerummet og de kan altså ikke se ind til det allerhelligste. Selve kirkerummet er ligeledes relativt småt, formentlig bygget til at være en stue. Disse forhold gør, at de bliver nødt til at fejre vågenatten inde fra kirkerummet, så de kan se ind til alteret og fordi rummet er småt, så er det ikke muligt at undgå at gå ind foran alteret. Normalt bruger man to rum i forbindelse med altergang, hvor det ene er selve alterrummet med alterbordet og et andet rum ved siden af, hvor de elementer, der skal forvandles under nadveren, bliver forberedt. Dette foregår dog i samme rum hos Skt. Klements kirke, da de fysiske omgivelser ikke tillader et ekstra rum. De har derfor været nødsaget til at have to borde i alterrummet – selve alterbordet og et mindre bord ud til siden, hvor tingene bliver forberedt. Informanten siger om dette, at ” (...) det er ikke ideelt, men vi gør hvad vi kan med hvad vi har. (...) Så må man gå på kompromis med, hvordan tingene burde være” (bilag 1). Han forklarer dog, at dét, der gør kirkerummet helligt er, at det er blevet indviet af en kanonisk præst og derved adskilt det fra det ’profane’ og ’dagligdagsting’. Det har altså intet med et bestemt sted eller lokation at gøre og til det siger han, at ”i virkeligheden kan man jo fejre gudstjeneste, hvor man vil, men det handler om, at man adskiller de her rum og siger, at her gælder der nogle andre spilleregler” (bilag 1).

Et af spørgsmålene, der blev stillet under interviewet var, om han nogensinde tænkte over, at de ikke har haft deres egen kirke. Til det svarede han, at det tænkte han meget over og at han tænkte endnu mere over det i forbindelse med krigen i Ukraine, der startede i februar 2022. Han fortæller, at Viby kirkes menighedsråd sendte et brev til dem nogle måneder efter invasionen, hvor de fik at vide, at de ikke kunne fortsætte med at leje præsteboligen, fordi de var en russisk kirke. Efter et møde mellem kirken og menighedsrådet, fik de dog alligevel lov til at blive. Lejen er dog senere blevet opsagt, da boligen fra kommunal side skal bruges til et andet formål. Om dette siger informanten, at ”nu kender jeg heller ikke hele bevæggrunden for, hvorfor vi ikke kan få lov til at blive. Man kunne måske tænke, at der var nogen, der havde et horn i siden på os, fordi vi er russere” (bilag 1). Han forklarer, at forholdene ude i verden og misforståelser/fordomme, der opstår, fordi folk ikke kender til den ortodokse tro, har gjort problemet om infrastruktur ift. en permanent ejendomssituation meget presserende. Derfor har de et øget fokus på at spare nok kapital sammen, så de kan købe en ejendom selv. I forbindelse med emnet om fast ejendom siger han, at han oplever, at efter de

flyttede til Viby og fik nogle mere faste rammer, så er kirken både vokset og folk i menigheden føler et større tilhørsforhold til og ejerskab overfor kirken.

Case 3: Aarhus domkirke – Et pejlemærke i byen

Aarhus domkirke er den største kirke i Aarhus. Kirken var færdigbygget omkring år 1300 og oprindeligt i en romansk stil, men blev ombygget i en gotisk stil i slutningen af 1400-tallet. Kirken er den længste kirke i Danmark (93 meter) og der er plads til omkring 1000 siddende gæster. Sådan beskrives domkirken på Aarhus domkirkes hjemmeside (aarhusdomkirke.dk/kirkebygningen). Når man kigger på domkirkens hjemmeside, bliver det meget hurtigt tydeligt, at der er et stort fokus på kirkens brug og det bliver ligeledes tydeligt, at brugen af kirken er noget alsidig. Der er selvfølgelig de klassiske kirkelige handlinger i form af gudstjenester osv., men en stor del af kirkens aktiviteter falder også under mere kulturelle begivenheder. Man kan læse om kirkens litteraturfestival (aarhusdomkirke.dk/litteraturfestival), samt om deres forskellige studiekredse og sangcaféer, som de jævnligt afholder (aarhusdomkirke.dk/kalender). Her kan man se nogle eksempler på, hvordan kirken samarbejder med forskellige kulturelle og statslige institutioner. Domkirken har dog samtidig et samarbejde med andre religiøse institutioner. De nævner selv i deres kirkeblad på hjemmesiden, hvordan de samarbejder med de andre kirker, der også ligger i midtbyen og Vielseskontoret på Dokk1 og afholder dropin-vielser (aarhusdomkirke.dk/kirkeblad).

I samme kirkeblad kan man også læse, at domkirken afholder arrangementer udenfor kirkens fire vægge. Det gør de blandt andet i den nye Aarhus bydel, Aarhus Ø, som geografisk hører til domkirkens sogn. Her beskriver de, hvordan de afholder 'andagt for morgenbadere og andre morgenfriske', 'skumringsandagter' og 'fællessang på kajen'. Forsidebilledet for den udgave af kirkebladet er da også et billede fra netop Aarhus Ø og havnebadet. Domkirken forklarer ligeledes andetsteds på hjemmesiden, at der er et særligt forhold mellem domkirken og Aarhus Ø. De skriver, at med opførelsen af den nye bydel, så måtte kirken tage en beslutning i forhold til, hvordan de skulle forholde sig til bydelen, "skulle man bygge en ny kirke på Aarhus Ø og dele sognet i to, eller skulle Aarhus Ø være en del af Aarhus Domsogn? Man valgte det sidste og købte badehuset med henblik på, i en moderne kontekst, at benytte huset som en ekstra sognegård" (aarhusdomkirke.dk/badehuset).

Det er dog ikke kun domkirken, der beskriver sig selv. Det gør for eksempel VisitAarhus også mange steder på deres hjemmeside. Hvis man benytter sig af hjemmesidens søgefunktion og søger på "Aarhus Domkirke", kan man se, at Aarhus Domkirke optræder 65 forskellige gange. Til sammenligning, så optræder Vor Frue Kirke 21 gange, Skt. Pauls kirke 7 gange og Skt. Lukas Kirke 6 gange. Det er tydeligt, at domkirken bliver et omdrejningspunkt for forskellige aktiviteter eller i beskrivelser af byen. Man kan blandt andet læse om en cykeltur, der bliver arrangeret, hvor man kommer " (...) godt rundt omkring i Aarhus og ser alle de kulturelle og arkitektoniske højdepunkter" (visitaarhus.dk/cykling). Her er Aarhus Domkirke nævnt som et af de kulturelle og arkitektoniske højdepunkter. Når de beskriver andre seværdigheder i byen, tager de ofte udgangspunkt i domkirken, når de forsøger at forklare, hvordan man finder stederne. For eksempel skriver de, at "du finder latinerkvarteret ved Domkirken" (visitaarhus.dk/latinerkvarteret) eller "når du går fra Domkirken op ad Mejlgade, kommer du forbi byens tidligere rådhus (...)" (visitaarhus.dk/Mejlgade). Denne observation, hvor kirken bliver et referencepunkt, som man kan tage udgangspunkt i, når man navigerer i byen, ser Viftrup og Grabowski også i deres undersøgelse af Aarhus domkirke. De skriver blandt andet, at " (...) we navigate visually in the city, but we can also navigate culturally" (Viftrup og Grabowski 2021, 110).

I forlængelse af fokuset på domkirken som et referencepunkt, forklarer Viftrup og Grabowski yderligere, at det ligeledes kan 'bidrage' til byens identitet, blandt andet fordi kirken ikke ændrer sig og om dette skriver de, at "with the cathedral in place, it is Aarhus. Without it, it is just a city" (ibid.). En sådan oplevelse af domkirken i Aarhus finder man også blandt roskildensere og deres forhold til domkirken i Roskilde. Undersøgelser derfra viser, at på grund af kirkens " (...) materialitet og fysiske nærvær (...)", så bliver kirken en del af hverdagen (Marselis et.al. 2022, 30). De finder også frem til, at domkirken kan fungere som et symbol, der ønsker folk velkommen til byen (ibid.). I den forbindelse kommer de ind på begrebet om 'spaces of belonging', som de oplever hos informanterne i deres undersøgelse, hvor de beskriver det som, at "i disse religiøse rum skabes følelsen af at høre til, uden at den følelse nødvendigvis opleves som religiøs" (ibid., 31). De forklarer, at domkirken er et netop sådan sted og alene synet og udsigten til domkirken skaber denne følelse af at høre til i byen (ibid.).

Diskussion

Hvordan kan man forstå infrastruktur?

Vi har nu set tre forskellige eksempler på, hvilke måder religiøs infrastruktur blandt andet kan udspille sig og tage form. Alle tre cases synes at kunne indgå som del af og understøtte Larkins definition af infrastruktur. De viser, at infrastruktur findes i mange forskellige dele af samfundet og at det har en stor betydning for vores hverdagsliv og den måde, vi lever vores liv på og hvilke muligheder vi har for at udleve, i dette tilfælde, vores religion. Larkin nævner aldrig selv religion direkte, men man kan diskutere, om det ville være en betydningsfuld tilføjelse til definitionen. På baggrund af de tre cases, som danner grundlaget for denne opgave, så kan vi se, at der indenfor området 'religiøs infrastruktur', både er udfordringer på et mere fysisk, materielt infrastrukturelt niveau, men ligeledes også på et mere socialt, immaterielt infrastrukturelt niveau.

Undersøgelserne fra henholdsvis case 1 og case 2 viser tydeligt nogle problematikker relateret til en materiel infrastruktur. Nok har moskeen fået tilladelse til at bygge en minaret, men kun på baggrund af et løfte om, at den ikke vil bruges til at kalde til bøn. Selvom der ikke eksplicit bliver talt om infrastruktur, så mener jeg, at man kan argumentere for, at det store fokus, der var på minareten i mediedækningen af moskeen, tyder på, at infrastrukturelle problemer, også i en religiøs forstand, kan fylde meget hos den danske befolkning og kan have direkte konsekvenser. Det er dog vigtigt at have in mente, at på trods af det store fokus på minareten fra medierne og i hvert fald nogle politikeres side, så kan man ikke nødvendigvis direkte overføre det til den resterende befolkning. I den forbindelse kunne det have været givende at udføre interviews eller uddele spørgeskemaer, måske særligt til befolkningen i det omkringliggende, lokale område, men på grund af opgavens omfang og manglende tid, har dette ikke kunnet lade sig gøre. Casen kan dog stadig fungere som et eksempel på, at religiøs infrastruktur bestemt er en stor del af den moderne by, som blandt andet Hancock og Srinivas argumenterer for. I forlængelse af både Hancock og Srinivas og Larkin, kan man ligeledes argumentere for, at case 1 også er et eksempel på *aisthesis*, altså det sensoriske og kropslige element af infrastruktur. Selvom moskeens minaret i sig selv, som et visuelt symbol, har en negativ effekt på nogle, så viser undersøgelsen, at problematikken først rigtig opstår i forbindelse med det auditive, nemlig muligheden for, at der kan blive kaldt til bøn. Her kan man diskutere, om man ser relationen mellem

de forskellige niveauer af infrastruktur (det fysiske og det sociale), da det både omhandler det materielle og det immaterielle.

Man kan også diskutere, hvorvidt emnet om minareten er et eksempel på en magtstruktur og magtudøvelse i forbindelse med infrastruktur. Sagen om minareten, som er en del af den religiøse sfære, bliver pludseligt et politisk emne og man kan argumentere for, at både moskeen, men særligt minareten, bliver et symbol på politisk magt, da opførelsen nok ikke kunne have ladet sig gøre uden en form for lokalpolitisk velvilje. Relationen mellem magt og infrastruktur kommer også til udtryk i case 2. I den forbindelse, kan man diskutere, om magtudøvelsen kommer fra forskellige instanser. For det første, forklarer informanten, at menighedsrådet i Viby, som de lejer lokaler af, ville opsige deres aftale efter Ruslands invasion af Ukraine. Selvom aftalen ikke blev opsagt på dette tidspunkt, så kan man argumentere for, at der stadig er en magtrelation mellem den russisk ortodokse menighed og Vibys menighedsråd, samt en (potentiel) magtudøvelse fra menighedsrådet. Man kan derfor ligeledes diskutere, om der indenfor området om magt og infrastruktur, er et for stort fokus på det politiske aspekt, og hvor man glemmer eller ikke ser, hvilke andre aktører, der kan være i spil. I deres bog om moskeer i Danmark, skriver Lene Kühle og Malik Larsen blandt andet om behovet for og hvor vigtigt det er at tage højde for lokalitet og de lokale forhold, når man undersøger moskeer (Kühle og Larsen 2019, 258). Deres fokus er selvsagt på moskeer, men jeg mener, at man kan argumentere for, at dette også er lige så gældende for alle andre studier. De skriver, at ” (...) danske moskéer først og fremmest er lokalforeninger, der hovedsageligt er påvirket og optaget af forholdet til deres nærmiljø, og ikke politiske foreninger, der fokuserer på diverse nationale samfundsproblemstillinger” (ibid., 264). Her mener jeg, at man kan udskifte ’danske moskéer’ med for eksempel Skt. Klements kirke. Selvom deres situation er påvirket af en politisk beslutning i Rusland om at invadere Ukraine, så er deres problem først og fremmest relateret til et lokalt forhold til et menighedsråd. Kühle og Larsen forklarer også, at det ’omkringliggende lokalsamfund’ har en stor betydning for udførelsen af og påvirkning på den religiøse hverdag og moskeernes ’virke’ (ibid.). Det kan man i høj grad argumentere for, er tilfældet for Skt. Klements kirke. Deres fysiske tilstedeværelse er indtil videre betinget af andre organisationers velvilje, blandt andet i form af leje af lokaler. Når det tyder på, at der er en vis sammenligning mellem moskeer i Danmark og i dette tilfælde en russisk ortodoks menighed, er det nærliggende at diskutere, om der er nogle generelle

infrastrukturelle problematikker i Danmark, der måske mindre relaterer sig til udelukkende moskeer, men rettere kan siges at være en bredere problemstilling, der er generel for minoritetsreligioner i Danmark – med andre ord, religiøse institutioner, der ikke er tilknyttet den danske folkekirke.

Det betyder dog ikke, at der ikke også kan være infrastrukturelle problematikker indenfor den danske folkekirke. Hvis vi ser på Aarhus domkirke fra case 3, kan vi diskutere, hvilken rolle domkirken har i byen i dag og hvorvidt kirken er blevet en bygning, der svæver mellem en henholdsvis religiøs sfære og en mere sekulær og kulturel sfære. Analysen viser blandt andet, at domkirken optræder et stort antal gange på VisitAarhus' hjemmeside og her sjældent som noget udelukkende religiøst. Og selv domkirkens egen hjemmeside har et stort indhold af opslag, der relaterer sig til kulturelle begivenheder. Man kan diskutere, hvorvidt dette store fokus på samarbejde udadtil, mellem folkekirken og andre ikke-religiøse institutioner, er en måde at holde kirken ”i live” på og måske endda relevant. Dette eksempel er måske en anden form for infrastruktur end eksemplerne fra de to andre cases, men man kan argumentere for, at disse forskellige eksempler viser, hvilken bredde og væsentlige betydning infrastruktur spiller på tværs af det religiøse landskab i Danmark.

Det skal dog ikke forstås således, at der ikke også kan være ligheder mellem de forskellige cases. Et interessant infrastrukturelt problem fra domkirken, er problematikken omkring, hvordan kirken skulle håndtere den nye bydel, Aarhus Ø, hvor de som nævnt endte med at holde sognet samlet i et, men med et ekstra ”kirkekontor” på havnen, hvor de blandt andet kan holde andagter mm. For at løse et infrastrukturelt problem i form af en udvidelse af sognet, så krævede det en ny kirkelig infrastruktur for at håndtere problemet. Analysen viser, at mange kirkelige handlinger er blevet flyttet ud af kirkens fire vægge, hvorfor man kan argumentere for, at rummet og bygningen i sig selv måske ikke alene skaber betydningsrammen omkring de religiøse handlinger. Det kan måske være lige så betydningsfuldt at afholde en gudstjeneste på havnefronten og i domkirkens nye lokaler, som i selve kirken, hvis bare disse steder sættes i relation til kirken og derved indgår i et særligt betydningssystem. Det er da også, hvad Fibiger argumenterer for i sin artikel om spatialitet. I forlængelse heraf, kan man ligeledes diskutere, om noget af det samme gør sig gældende for Skt. Klements kirke og den forståelse, som informanten fra menigheden har om kirkerummet. Han fortæller jo direkte, at rummet i sig selv ikke betyder noget, men det er hvad man gør det til. Han

forklarer også, at han oplever, at tilslutningen til menigheden er vokset efter de fik et mere permanent sted at afholde gudstjenester, da det forstærkede følelsen af ejerskab og at høre til. På baggrund af de udtalelser, kan man diskutere, om man kan se noget af det samme på spil hos den russisk ortodokse menighed i Aarhus, som Hoelzchen og Kirby fandt hos den muslimske gruppe i den sydafrikanske by Durban. Der havde de et område, hvor de følte sig velkommen og hvor de ikke skulle 'forhandle' sig til deres tilstedeværelse. Den oplevelse af, at ikke føle sig helt velkommen og at man skal argumentere for, hvorfor man skal have lov til at fortsætte med at være et sted, er jo netop den oplevelse, som informanten fra Skt. Klements kirke beretter om. Han oplever, at folk udefra ikke forstår, hvem de er, men hvor de internt i menigheden kan være fælles om noget og har nogenlunde den samme referenceramme.

Hvilke perspektiver kan infrastruktur bidrage med til en forståelse og kortlægning af religion?

Det er forhåbentligt tydeligt nu, at infrastruktur er et relevant område at undersøge, når man undersøger religion i Danmark (og selvfølgelig også ligeledes globalt), men hvilken ny viden kan dette fokus bringe med sig? Og hvorfor er det relevant at undersøge infrastruktur specifikt i et studie om kortlægning af religion?

Alle tre cases fra denne opgave kunne indgå i et kortlægningsprojekt som Center for SamtidsReligions kortlægningsprojekt af religion og spiritualitet i Aarhus og både case 1 og 2 har da også været en del af projektet tidligere, men man har aldrig taget højde for infrastruktur tidligere. Ved ikke at også undersøge infrastruktur, så risikerer man at gå glip af betydningsfulde informationer og forklaringer, som kan være med til at give et mere nøjagtigt billede på de forskellige religiøse retninger. Informanten fra Skt. Klements menighed forklarede for eksempel, at den vækst der har været i menigheden, blandt andet er som følge af en bedre og mere permanent infrastruktur. Dette perspektiv har vi dog ikke taget højde for i kortlægningsprojektet. Selvom denne opgave er af et relativt beskedent omfang, så kan den vise, at der måske er grobund for et potentielt sammenligningsgrundlag på tværs af religiøse retninger i forhold til infrastrukturens betydning for religionens udfoldelse og ligeledes de lokale forhold.

Analysen viser, at der findes infrastrukturelle problemer på mange forskellige niveauer. For nogle, ligesom moskeen i Brabrand, er deres fysiske tilstedeværelse så kontroversiel i det danske landskab, at de nærmest kun kan eksistere i områder, hvor de

bliver gemt væk og selv der, er de nødt til at gå på kompromis med deres synlighed, for eksempel i forhold til den auditive tilstedeværelse i form af kald til bøn. Modsat finder vi Aarhus domkirke, som har den mest centrale placering i byen, men hvis tilstedeværelse måske ikke altid opfattes som noget religiøst, men mere noget kulturelt. Så har vi Skt. Klements kirke, som på grund af deres lille størrelse og manglende ressourcer, er afhængig af andres velvilje i forhold til både leje af lokaler og tilladelse til at blive. De viser også, hvordan religiøs infrastruktur kan blive direkte påvirket af internationale begivenheder på det politiske plan. Derudover, så kan man ud fra analysen ligeledes diskutere, hvor stor rolle den religiøse infrastruktur spiller i hverdagslivet, både for medlemmer af en religiøs menighed, men også på et generelt niveau, for folk der opholder og bevæger sig omkring religiøse bygninger. Man kan argumentere for, at det lokale er med til at forme den religiøse infrastruktur, men den religiøse infrastruktur er samtidig med til at forme det lokale. Hvis man vil kortlægge religion og spiritualitet i en by som Aarhus, så kan et fokus på infrastruktur bidrage til blandt andet en forståelse af den mulige udfoldelse af religiøsitet/spiritualitet og hvilke magtstrukturer der påvirker disse muligheder.

Konklusion

Det er tydeligt, at infrastruktur spiller en væsentlig rolle indenfor den religiøse sfære, selvom det nok er et, indtil videre, meget overset område indenfor religionsforskningen. Der findes mange forklaringer og definitioner på, hvad infrastruktur er, for eksempel som vi ser hos Larkin eller hos Hoelzchen og Kirby, men disse definitioner inkluderer ikke specifikt religion. Det skal gerne være tydeligt på nuværende tidspunkt i opgaven, at religion meget vel kan inkluderes i en sådan definition. De tre cases har vist, at infrastruktur, indenfor den religiøse sfære, både kan findes på et fysisk og på et mere abstrakt niveau og ligeledes, at infrastrukturelle problematikker opstår jævnligt og ofte er noget, religiøse grupper og mennesker bliver nødt til at forholde sig til i deres hverdag. Infrastruktur kan altså både være en mangel på fysiske lokaler at afholde gudstjenester i, et samarbejde mellem den religiøse institution og det omkringliggende lokalsamfund og/eller politikere og det kan også være alene en tilstedeværelse af en religiøs bygning, der indgår i et særligt betydningssystem for en bys befolkning på grund af bygningens lange historie. Ved at undersøge infrastruktur, når man for eksempel skal kortlægge religion i et område, så vil man opdage nye aspekter ved den religiøse udfoldelse. Man

kan få blik for nye problematikker, som man måske ikke ville have opdaget før, blandt andet, hvordan man kan blive nødt til at gå på kompromis med traditionerne fordi de fysiske rammer ikke understøtter dem. Man kan få mere viden om, hvilke begrænsninger mange minoritetsreligioner er underlagt og hvordan forskellige magtstrukturer kan afspejle sig i det religiøse landskab. Man kan også få øje på, hvordan infrastruktur kan være et essentielt våben i forbindelse med fornyelse og måske også endda ren overlevelse. Et infrastrukturelt perspektiv vil altså kunne bidrage med ny viden og forståelse af det religiøse landskab og den religiøse tilstedeværelse i hverdagen.

Litteraturliste

Fibiger, Marianne Qvortrup

2021 "Spatialitet: rum og sted" i *Andre verdener – Indføring I religionshistorie og religionsfænomenologi*, red. Marianne Qvortrup Fibiger og Hans Jørgen Lundager Jensen, Forlaget Univers

Flyvbjerg, Bent

2006 Five Misunderstandings About Case-Study Research, *Qualitative Inquiry*, vol. 12.2, pp. 219-245.

Hancock, Mary & Srinivas, Smriti

2008 Spaces of Modernity: Religion and the Urban in Asia and Africa, *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 32.3, pp. 617-630

Heilskov, Mette

2016 En gave til århusianske tyrkere, ÅrhusOnsdag, 24 august 2016

Hoelzchen, Yanti & Kirby, Benjamin

2020 "Introduction: Conceptualising Religious Infrastructures", *Conceptualising Religious Infrastructures*, Frobenius Institute, Goethe University Frankfurt, 24 September

Jacobsen, Brian Arly; Daverkosen, Drude og Larsen, Luna Skjoldann

2019 "De stille moskéer og kirkeklokkernes genklang – En undersøgelse af lokalpolitiske reguleringer af religiøs lyd I Danmark", *Tidsskrift for Islamforskning* 13(2), pp. 59-76.

Kühle, Lene og Larsen, Malik Christian Reimer

2019 Danmarks moskéer: Mangfoldighed og samspil, Aarhus Universitetsforlag

Larkin, Brian

2013 The Politics and Poetics of Infrastructure, Annual Review of Anthropology, vol. 42, pp. 327-343

Low, Setha

2017 "The Social Construction of Space" i *Spatializing Culture. The Ethnography of Space and Place*. London, Routledge, pp. 68-93.

Marselis, Randi; Schütze, Laura Marie og Galal, Lise Paulsen

2022 "Byen som religiøst hverdagsrum: Workshops med Roskildes borgere" i *Religion & Museer – Dansk kulturhistorie med nye øjne*, Marie Vejrup Nielsen og Laura Marie Schütze (red.), Center for SamtidsReligion, ISSN 2445-5024, pp. 20-41

Nielsen, Marie Vejrup og Kühle, Lene

2017 Religion i Danmark 2017, Center for Samtidsreligion, årg. 9

Viftrup, Lars Buch og Grabowski, Dan

2021 The Third Space Between Church and City: Coproduction in a Danish Municipality, International Journal of Public Theology, vol. 15, pp.101-117

Willumsen, Søren

2015 Første moské med minaret, Århus Stiftstidende, 12 august 2015

Yding, Heikki og Vestergaard, Villy

2016 Moske-talsmand: Flere moskeer vil fremme integration, DR, 9 august 2016

Websteder

/Badehuset: <https://aarhusdomkirke.dk/badehuset-paa-aarhus-oe/> (set 28/12/2022)

/Cykling: <https://www.visitaarhus.dk/aarhusregionen/planlaeg-din-tur/cycling-aarhus-gdk900832> (set 28/12/2022)

/Kalender: <https://aarhusdomkirke.dk/kalender/#andet> (set 28/12/2022)

/Kirkeblad: https://aarhusdomkirke.dk/wordpress/wp-content/uploads/3_2022-Kirkeblad_web.pdf (set 28/12/2022)

/Kirkebygningen: <https://aarhusdomkirke.dk/kirkebygningen/> (set 28/12/2022)

/Latinerkvarteret: <https://www.visitaarhus.dk/aarhusregionen/planlaeg-din-tur/latinerkvarteret-gdk653391> (set 28/12/2022)

/Litteraturfestival: <https://aarhusdomkirke.dk/litteraturfestival-i-domkirken-ord-og-toner-de-store-salmedigtere-i-dansk-litteratur/> (set 28/12/2022)

/Mejlgade: <https://www.visitaarhus.dk/aarhusregionen/planlaeg-din-tur/mejlgade-gdk765218> (set 28/12/2022)